ISSN 2349-638X

REVIEWED INTERNATIONAL JOURNAL

AAYUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (AIIRJ)

MONTHLY PUBLISH JOURNAL

VOL-I ISSUE-VI Nov. 2014

Address
- Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
- Tq. Latur, Dis. Latur 413512
- (+91) 9922455749, (+91) 9158387437

Email
- editor@aiirjournal.com
- aiirjpramod@gmail.com

Website
- www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

मूल्याधिष्ठित शिक्षण - काळाची गरज

प्रा.सौ.सुरेखा संदिपान परभणे

धनेश्वरी महिला अध्यापक महाविद्यालय,

गेवराई तांडा, पैठण रोड, औरंगाबाद

Email:parbhaness02@gmail.com

मो.नं.9423231712

डॉ. एल. के.¸0Š0›

प्राध्यापक

शासकीय अध्यापक महाविद्यालय,

औरंगाबाद

´ाो.नं.8983263416

प्रस्तावना

जीवन म्हणजे काय असे जर कोणी मला विचारले तर जीवन म्हणजे 'संस्कार संचय' †¿0ß व्याख्या करीन असे विनोबा भावे यांनी एका ठिकाणी म्हटले आहे. ही संस्कार क्षमता व्यक्तीला अनेक ठिकाणाहून प्राप्त होत असते. त्या अनेक ठिकाणापैकी महत्वाचे केंद्र म्हणजे शिक्षण होय. जीवनमूल्यांचे संवर्धन हा एक शिक्षणाचा अर्थ आहे. शिक्षण सर्वांगीण विकासाचा आधार आहे. विधायक व सृजनशील व्यक्तिमत्वाची निर्मिती शिक्षणातून घडावी अशी अपेक्षा असते.व्यक्तिमत्वाच्या समुहातूनच समाजपुरूष प्रकट होत असतो. शिक्षण हे मनाला वळण देत असतानाच समा•0 परिवर्तनासाठीही प्रयत्नशील असते हे विसरून चालणार नाही.

शिक्षणातून केवळ –ानसंपन्न आणि कौशल्यपरायण –ालो एवढयावरच संतुष्ट राहणे अपूरे ठरेल. विद्यार्थी मनानेही तेवढाच संस्कारीत –ाला पाहिजे. मनाच्या सुयोग्य मशागतीसाठी मूल्यशिक्षणाची आवश्यकता आहे. मूल्यशिक्षणातून सद्प्रवृत्ती आणि सद्भावांचा परिपोष होत असतो. यातून वर्तन आणि क्षमता यांचा समतोल साधला जातो. व्यक्तिच्या पर्यायाने समाजाच्या, राष्ट्राच्या व संपूर्ण मानवतेच्या विधायक विकासाचा मुलाधार मूल्यशिक्षण ठरते.

शिक्षणाच्या माध्यमातून जीवनमूल्ये प्रेरीत करून आदर्श मानव शिक्षणातून घडविता येŸ00 म्हणून वि–ान युगाच्या प्रगतीची भरारी घेणाऱ्या २१ व्या शतकात दिले जाणारे शिक्षण हे

मूल्याधिष्ठित असणे गरजेचे आहे. मूल्याधिष्ठीत शिक्षणामुळे या देशाला सर्व प्रकारची धर्मांधता, ¤Â™2Ö¬¤ß, ØÆÃÖö, ¤ववाद, बेईमानी, भ्रष्टाचार, शोषण आणि मादक पदार्थाचे सेवन यासारख्या दुष्टकृत्या¿Öß –ागडणे शक्य होईल.

मूल्याधिष्ठित शिक्षण :

´ूल्याधिष्ठित शिक्षण याचा अर्थ ज्या शिक्षणाला महत्व दिले जाते व शिक्षण प्रक्रियेचा आधार मात्र मूल्ये असतात असे शिक्षण होय.वैयक्तिक व सामाजिक दृष्टिने मूल्यशिक्षण आवश्यक आहे. व्यक्तिमत्वाचा संपूर्ण विकास हे जरी शिक्षणाचे उद्दिष्ट असले तरी त्यासाठी मूल्याधिष्ठित वर्तन गरजेचे आहे. मूल्यांमुळे वर्तनाला दिशा प्राप्त होते व सामाजिक स्वाßस्थ निर्माण होऊन सामाजिक व्यवहारात विश्वासाची भावना निर्माण होते.

मूल्याधिष्ठीत वर्तनाचा संबंध बोलण्याशी नसून प्रत्यक्ष वर्तनाशी असतो त्यामुळे मूल्याधिष्ठित शिक्षण हे प्रत्यक्ष वर्तनात आणले पाहिजे व ते दोन प्रकारे म्हणजे औपचारिक शिक्षण व अनौपचारीक शिक्षणाव्दारे प्राप्त केले जाऊ शकते.

औपचारिक शिक्षण :

"समाजमान्य वा शासनमान्य शैक्षणिक संस्थांतून जे विधिवत व संरचीत शिक्षण दिले जाते त्यास औपचारिक शिक्षण असे म्हणतात."

औपचारिक शिक्षण हे मुल्याधिष्ठित शिक्षण करण्यासाठी शाळामध्ये विविध प्रकारचे उपक्रम आयोजित करायला पाहिजे त्यामध्ये विविध विचारवंतांच्या जयंत्या व त्यांच्या कार्याचा आढावा घ्यावा. तसेच विविध दिन सप्ताह साजरे करावेत.

अनौपचारिक शिक्षण :

"स्थळ आणि काळाच्या समाजाच्या गरजेप्रमाणे विद्यार्थ्याच्या सवडीप्रमाणे उपयुक्त असे जे शिक्षण दिले जाते. त्या शिक्षणाला अनौपचारिक शिक्षण असे म्हणतात."

अनौपचारिक पध्दतीने सुध्दा विद्यार्थ्यांना मूल्यांचे शिक्षण देता येते आणि ते विद्यार्थ्यांना नकळत मिळत असते याची फक्त जाणीव शिक्षकाने करून देवून तß मूल्य ºþ•Ö¾ÖÖ¾Öß लागतात.

सणांचे महत्व, त्यामागची भुमिका, त्यातून मिळणारी शिकवण यांची विद्याथ्यांना जाणीव करून दयावी. या सणामध्ये अनेक मूल्ये दडलेली आहेत. प्रत्येक सणांचे वेगवेगळे महत्व आहे व त्यानुसार वेगवेगळी मूल्ये नकळत विद्यार्थ्यांमध्ये पिढीनुसार संक्रमित केली जातÖŸÖ व प्रत्येक सण त्यांच्या महत्वानुसार साजरा केला जातो. अशाप्रकारे विद्यार्थ्यांना सणांच्या माध्यमातून अनौपचारिक शिक्षण देता येते.

विविध उपक्रम व मुल्यशिक्षण

सध्याच्या काळात शिक्षण हे मूल्याधिष्ठित असणे आवश्यक आहे. त्यासाठी शाळामध्ये विविध उपक्रम आयोजित केले पाहिजेत असे उपक्रम औपचारिक व अनौपचारिक शिक्षण अशा दोन्ही प्रकारच्या शिक्षणामध्ये पूर्ण करता येतात असे काही उपक्रम खालील प्रमाणे.

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)
Vol - I | Issue - VI | November | 2014 | Monthly | ISSN 2349-638X

१) कमवा आणि शिका :

कर्मविरांनी शाळा महाविद्यालयांच्या माध्यमातून शिक्षणाच्या चतूसुत्रीचा संस्कार जनमनावर केला. त्यांनी स्वावलंबनाचा अत्यंत मोलाचा संस्कार विद्यार्थ्यावर केला आहे. कमवा आणि शिका हे महान तत्व कर्मविरांनी कृतीत आणले यामध्ये शेतकाम , बागकाम, सफाईकाम, ग्रंथालयातील काम करतात व त्याव्दारे मिळणाऱ्या कमाइतून आपल्या शैक्षणिक गरजा भागवतात. या उपक्रमामुळे विद्यार्थ्यांना शिक्षण घेण्यास मदत होते. म्हणून कर्मवीरांच्या तत्व–ानाचे श्रम आणि स्वावलंबन हे प्रमुख सूत्र आहे. स्वावलंबी शिक्षण हे कर्मवीरांनी ब्रीद मानले, श्रम ही पुजा मानली आणि 'श्रमाच्या मोबदल्यात शिक्षण' हेच घोषवाक्य ठरविले.

२) संचयिका शाळा :

विद्यार्थ्यांनी बचत करावी, काटकसरीचा संस्कार यांच्यावर व्हावा म्हणून 'संचयिका शाळा' शाळांमधून चालविल्या जातात. यामध्ये विद्यार्थी बचत करतात व त्या बचतीतून गरीब विद्यार्थ्यांची राहण्याची व जेवणाची सोय ŸÖÃÖ“Ö गणवेश शैक्षणिक साहित्य उपलब्ध करून देण्याचे प्रयत्न केले जातात. या उपक्रमामुळे स्वावलंबन, श्रमप्रतिष्ठा सर्वधर्मसमभाव, समता यांचे संस्कार विद्यार्थ्यांवर ÆÖŸÖÖŸÖ.

३) बुडती हे जन न देखवे डोळा :

ÆÖ उपक्रम पूर्णपणे अंधश्रध्दा निर्मूलनावर आधारित आहे. यामध्ये ७ वी ते ९ वी चे विद्यार्थी सहभागी होतात. ही मुले असाध्य रोगांवर मांत्रिकाचे उपचार, मूले होण्यासाठी कृपादृष्टीचा वर्षाव, गुप्तधन मिळविण्यासाठी लहान बालकांचा बळी यावर आधारित बातम्या प्रसिध्द करतात. अशा वृत्तपत्रीय बातम्यांचे शाळेतील विद्यार्थी संकलन करतात आणि त्या बातम्या सर्वांना अशाप्रकारे वाचून दाखवितात की ज्या मानसिकतेतून या घटना घडल्या त्यातून विद्यार्थी मुक्त राहतील. हया बातम्या महिन्यातील एखादया दिवशी मुद्देसुद मांडले जातात. तसेच अंधश्रध्दा निर्मूलन आणि वि–ाननिष्ठा यावर आधारित भित्तिपत्रके तयार केली जातात. त्यामुळे अंधश्रध्दा निर्मूलन आणि वि–ाननिष्ठा ही मूल्ये वाढीस लागतात.

४) रामराज्याची चाहूल :

आपण पाहतो दैनंदिन वृत्तपत्र उघडले की, जास्तीत जास्त पाने समाजात सतत चाललेली गटबाजी, भ्रष्टाचार, अत्याचार, दंगे, खून, बलात्कार, लुटालूट, पुतळयांची विटंबना इ. बातम्यांनी भरलेली असतात. त्यामुळे समाजात काही चांगले घडतच नाही असे आपल्याला वाटते पण आजही या स्पर्धेच्या युगात सुध्दा वैयक्तिक आणि संस्थात्मक पातळीवर रचनात्मक आणि विधायक स्वरूपाचे कार्य निःस्पृहपणे चालू असलेले आपल्याला दिसते. अशा निस्वार्थी व्यक्तीचा आणि त्यांच्या कार्याचा परिचय विद्यार्थ्यांना व्हावा या हेतूने 'रामराज्याची चाहूल' हा उपक्रम राबविला जातो. रामराज्यांची चाहूल या उपक्रमातून प्रेरणा घेऊन विद्यार्थ्यांच्या वर्तनात सुधारणा होतांना दिसतात. यातून प्रेरणÖ घेवून विद्यार्थी सार्वजनिक स्वच्छता करणे, रूग्णांना मदत करणे, सापडलेल्या वस्तू परत करणे तसेच वर्गातील गरीब विद्यार्थ्यांना मदत करणे इ. कार्य करतात.

५) वर्षारंभ उपासना :

नियोजन हा कार्य साफल्याचा फार मोठा आधार असतो त्यामुळे २२ जुन रोजी '¾ÖÂÖÖ¸ü ^¯ÖÖÃÖना' हा उपक्रम आयोजि केला जातो. यामध्ये विविध विभागही आपले संकल्प सादर करतात.

वर्षारंभ उपासनेत वर्षाच्या यश-अपयशाचा जमाखर्च मांडला जातो. यामधून प्रत्येकाला स्वत:मधील त्रुटी लक्षात घेऊन त्या सुधारण्याची संधी मिळते व पुढील वर्षाचे नियोजन केले जाते.

६) एक विद्यार्थी-एक खेळ :

ज्याप्रमाणे आपण म्हणतो 'सदृढ शरिरात सदृढ मन वास करते' त्याप्रमाणेच प्रत्येक व्यक्तीच्या शरिराचे महत्व अनन्य साधारण असते. त्यामुळे शाळेत 'एक विद्यार्थी एक खेळ' ÆÖ उपक्रम राबविला जातो. या उपक्रमात एक विद्यार्थी - एक खेळ यानुसार प्रत्येक विद्यार्थ्याने कमीत-कमी एका खेळात प्राविण्य संपादन करावे. त्यामुळे विद्यार्थ्यामध्ये संघवृत्ती तसेच खिलाडूवृत्ती आणि सर्वधर्मसमभावाची जोपासना होते. या उपक्रमातून स्वामीजीनी व्यक्त केलेली 'मन वज्र हवे अन मनगट ते पोलाद' ही अपेक्षा पूर्ण होत राहील.

7) Æ¸¾Ö»Ö-ÃÖÖ¯Ö›»Ö :

हा उपक्रम म्हणजे मूल्यशिक्षणाचा शिरपेचच होय. कारण आपली एखादी वस्तू हरवली तर आपल्याला किती दु:ख होते व जर ती आपली मौल्यवान वस्तू कोणाला सापडली आणि त्याने आपल्याला आणून दिली तर त्याचे किती आभार मानावे आपल्या कळत नाही. त्यामुळे शाळेमध्ये Æ¸¾Ö»Ö-सापडले असा विभाग ठरवला आहे. शाळेमधील विद्यार्थी या विभागाकडे सापडलेली कोणतीही मौल्यवान किंवा लहान मोठी वस्तु प्रामाणिकपणे आणून देतात. ज्या विद्यार्थ्यांची वस्तू हरवली असते त्याला ती प्रामाणिकपणे परत केली जाते व ज्याला सापडली असते त्या विद्यार्थ्याला शालेय वस्तू बक्षीस म्हणून भेट दिली जाते. यामुळे आपोआपच मुलांमध्ये प्रामाणिकपणा, सत्य बोलणे, सहकार्य ही मूल्ये वाढीस लागतात.

८) हितगुज :

'हितगुज' हे साप्ताहिक शाळेमध्ये चालविले जाते यामध्ये विद्यार्थी आपले विचार व भावना व्यक्त करतात. त्यामुळे विद्यार्थ्यांत वाचनाची व संकलनाची गोडी निर्माण होते. लेखनातून सृजनशिलतेस वाव मिळतो. तसेच लेखनक्षमता विकसीत होते. म्हणून भित्तीपत्रक, हस्तलिखिते, साप्ताहिके व नियतकालिके या उपक्रमातून तसेच हस्ताक्षर, शुध्दलेखन, निबंधलेखन यासारख्या विविध उपक्रमातून विद्यार्थ्यांना ही क्षमता प्राप्त करता येते.

९) अलगुज :

विद्यार्थ्यांचा शैक्षणिक विकास करण्यासाठी शाळेत 'अलगुज' नावाची दैनंदिनी विद्यार्थ्यांसÖ֊ß तयार केली जाते. या दैनंदिनीच्या साप्ताहिकीत तीन प्रकारची पाने आहेत. यामध्ये गुलाबी, निळी व पांढरी पाने समाविष्ट केल्यामुळे तीन प्रकारचे वेगवेगळेपण विद्यार्थ्यांच्या सहजपणे लक्षात येते. काÆß पाने कवितांची आहेत. त्या कविता विद्यार्थ्यांनी चाली लावून गुणगुणाव्यात अशी अपेक्षा असते. दैनंदिनीतील काही पाने विद्यार्थ्यांसाठी आहेत. त्यामध्ये त्यांनी दिवसभरातील घडलेल्या अनेक गोष्टी ज्या त्यांना प्रेरणा देणाऱ्या असतात अशा गोष्टी अनुभव लिहिण्यासाठी तर काही पाने विद्यार्थ्यांच्या पालकांना व शिक्षकांना एकमेकांशी संवाद साधता यावा म्हणून ठेवलेली असतात. यामुळे विद्यार्थी स्वत:मधील सुप्तगुण ओळखू शकतात व त्यांची जपवणूक करू शकतात.

१०) दुर्गदर्शन :

सहल म्हटले की विद्यार्थ्यांना खुप आनंद होतो. त्यामध्ये सर्व विद्यार्थ्यांना सहभागी होता येते. 'दुर्गदर्शन' उपक्रम म्हणजे दर सुट्टीत दोन - तीन दुर्गांना भेट देणे त्यामुळे विद्यार्थ्यांना विविध

दुर्गांची माहिती भेटेल व प्रत्यक्ष दुर्ग भेटीचा आनंद घेता येईल. तसेच दुर्गदर्शन या उपक्रमातून साहस, सहकार्य, स्वावलंबन, मित्रप्रेम, समानता, नीटनेटकेपणा, निसर्गप्रेम, स्वयंअध्ययन, श्रमप्रतिष्ठा ही मूल्ये वृध्दींगत होण्यास मदत होते.

अशा प्रकारे आपण प्रत्येक शाळेमध्ये विविध उपक्रम राबविले तर काळाची गरज असलेले मूल्य0x-0ÂŠ0त शिक्षण पूर्णत्व प्राप्त करेल व समाजामध्ये वाढणाऱ्या गैर प्रकारांना आळा घालता येईल. यासाठी आपण हाती घेतलेला उपक्रम हा प्रामाणिकपणे शेवटपर्यंत पूर्ण करावा लागेल. आपण आपल्या शाळेच्या माध्यमातून विविध उपक्रमाचा अनुभव घेत गेलो तर समाज परिवर्तन –ााल्याशिवाय राहणार नाही. शेवटी असे म्हणावेसे वाटते 'केल्याने होत आहे रे आदी केलेच पाहिजे.'

ÃÖ¤³Ö :

१) अनौपचारिक शिक्षण - ¯ÖÖ. ²ÖÖ.ÃÖ.²ÖÖ»Ö

२) मूल्यशिक्षण - डॉ. सुरेश करंदीकर

३) मूल्यशिक्षण : सुसंवाद - डॉ. संतोष मुळावकर

४) नैतिक मूल्य शिक्षण - डॉ. सौ. किरण नागतोंडे

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
ISSN 2349-638X
www aiirjournal.com